

- 455 с.
23. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам : 1917–1967 гг. : сб. документов за 50 лет : в 5 т. Т. 1. 1917–1928 гг. – М. : Политиздат, 1967. – 783 с.
  24. Материалы XII съезда РКП(б) : стенографический отчет, (1923, Москва). – М. : Издательство политической литературы, 1968. – 903 с.
  25. Симонов Н. С. Военно-промышленный комплекс СССР в 1920–1950-е годы: темпы экономического роста, структура, организация производства и управление / Н. С. Симонов. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. – 336 с.
  26. Смирнов В. С. Экономические причины краха социализма в СССР / В. С. Смирнов // Отечественная история. – 2002. – № 6. – С. 91–109.
  27. Смушков В. Экономическая политика СССР [Электронный ресурс] / В. Смушков. – Режим доступа : <http://www.fintrest.ru/politekonomia.html>. – Название с экрана.
  28. Сталин И. В. К вопросам аграрной политики в СССР : речь на конференции аграрников-марксистов 27 декабря 1929 г. / И. В. Сталин // Сочинения / И. В. Сталин. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1949. – Т. 12. – С. 141–172.
  29. Струмилин С. Г. К перспективной пятилетке Госплана на 1926/27–1930/31 гг. / С. Г. Струмилин // Плановое хозяйство. – 1927. – № 3. – С. 21–22.
  30. Струмилин С. Г. На плановом фронте : 1920–1930 гг. / С. Г. Струмилин. – М. : Госполитиздат, 1958. – 624 с.
  31. Танцюра В. І. Співвідношення плану і ринку в теорії та практиці більшовицької партії в умовах непу / В. І. Танцюра, Н. В. Чорна // Вісник Харківського університету. – 1996. – № 387. – С. 222–229. – (Серія: «Історія України»; вип. 1).
  32. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание : 1927–1939 гг. : документы и материалы : в 5 т. / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999–2004. Т. 1 : Май 1927 – ноябрь 1929. – 1999. – 880 с. Т. 3 : Конец 1930–1933. – 2001. – 1008 с.
  33. Черемисинов Г. А. Государственное предпринимательство в годы нэпа: теоретико-методологические основы исследования [Электронный ресурс] / Г. А. Черемисинов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – 56 с. – (Препринт / Южная секция развития экономической науки Волгоградского гос. ун-та, Изд-во ВолГУ : ВолГУ 2003-23). – Режим доступа : <http://sot.volsu.ru/library/docs/00000687.pdf>. – Название с экрана.
  34. Экономическая история СССР : очерки / рук. авт. колл. Л. И. Абалкин. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 496 с.
  35. Эллман М. Обеспечил ли прибавочный продукт сельского хозяйства увеличение капиталовложений в СССР во время первого пятилетнего плана? / М. Эллман // Вопросы экономики. – 1992. – № 1. – С. 92–113.
  36. Эрлих А. Сталинизм и марксистские модели роста / А. Эрлих // Экономическая политика. – 2009. – № 4. – С. 125–143.
  37. Явлинский Г. А. Социально-экономическая система России и проблема ее модернизации : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / Г. А. Явлинский. – М., 2005. – 349 с.

УДК 334

## КООПЕРАТИВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО КРАЇН ЄВРОПИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

О. Л. Легошина

Кооперація спирається на три основні принципи: добровільності, недоторканості та колективного використання власності. На су-

часному етапі у розвинутих країнах Західної Європи кооперативний сектор охоплює дрібне та середнє фермерство, дрібних підприємців

усіх галузей економіки на основі поєднання цих принципів з метою їх виживання в умовах жорсткої конкуренції. Метою кооперативів є забезпечення їхніх членів новими можливостями щодо використання у господарській діяльності новаторських технологій, спрямованих на зростання обсягів виробництва товарів народного споживання та стійких доходів, що є запорукою підвищення рівня життя населення.

Успішна діяльність кооперативних організацій можлива за умов наявності сприятливої законодавчої бази. Кооперативне законодавство як і будь-яке інше законодавство не статичне, але воно розвиває і відображає зміни у соціальних, політичних та економічних умовах, що відповідають даній країні. Проте деякі зміни, такі як глобалізація економічної активності та просування інформаційних технологій мають глобальний характер і впливають на кожну окремо взятую країну.

Нещодавні зміни, які відбулись у кооперативному законодавстві в країнах Західної Європи зумовлені вимогами ринку й дозволяють кооперативним організаціям досить гнучко пристосовуватись до високо конкурентного середовища без втрати кооперативних принципів і демократичного членського контролю.

Великий внесок у розробку теорії та організаційних принципів кооперативних організацій внесли вчені та кооперативні діячі, серед яких слід згадати О. Анциферова, С. Бородаєвського, М. Гібнера, Ш. Жіда, Р. Оуена, К. Пажитнова, В. Тотоміанца, М. Туган-Барановського, Ш. Фур'є та ін.

Метою статті є визначення видів кооперативного законодавства, що існують у країнах Західної Європи та їхнє застосування щодо кооперативних організацій у практичній діяльності.

Основний зміст кооперативного законодавства відображений у міжнародних конвенціях і стандартах, у національних конституціях і законах, у нормативних документах місцевих органів влади. Навіть за відсутності досконалого законодавства, кооперативи захищені основою загальнолюдських прав і свобод, гарантованих національними конституціями. Такі права включають в себе: свободу об'єднання,

захист приватної власності, свободу обрання будь-якої професії або віросповідання, не забороненого законом. Кооперативні принципи такі як добровільність членства, демократичне управління і контроль, самостійність у досягненні мети та прийнятті рішень – відображають основу людських прав.

Діяльність кооперативних організацій базується на сонові відповідної законодавчої бази. Розрізняють такі види кооперативного законодавства:

- загальне, що регулює всі види кооперативних організацій у країні. Це найбільш загальна форма кооперативного законодавства, яка притаманна таким країнам як Німеччина, Угорщина (як на федеральному, так і на державному рівнях);

- спеціальне щодо окремих видів кооперативів; деякі країни, зокрема Румунія, прийняли спеціальні закони для різних кооперативних секторів. Ряд країн, що розвиваються, прийняли загальні закони, що охоплюють усі види кооперативних організацій, за виключенням ощадних і кредитних кооперативів (або кредитних товариств);

- загальної кодифікації, що представлене Цивільним Кодексом (Obligationenrecht у Швейцарії), Комерційним Кодексом (або Закони про торгівлю у Бельгії, частково у Чеській Республіці) або Сільським Кодексом (у Франції).

Деякі країни (Данія, Норвегія) не приймали окремих спеціальних законів щодо кооперативних організацій, з іншого боку, такі країни, як Італія, Іспанія, включили особливі положення щодо кооперативних організацій до національної конституції.

Відомо, що кооперативний рух у країнах Західної Європи бере початок з середини XIX ст. З того часу кооперативні організації стають головною економічною силою. У той час, коли були створені перші кооперативні організації ще не існувало спеціальної законодавчої бази, тому вони були обмежені в багатьох напрямках діяльності.

Англию справедливо вважають батьківщиною кооперативного руху. Тому не випадково, що перший кооперативний закон, який був прийнятий у 1846 р. під назвою «Акт про про-

мислові та економічні товариства», з'явився саме у цій країні. Хоча він не був абсолютно досконалим.

Першим законом, який регулював правове становище англійських кооперативів, був закон 1852 р. (*Industrial and Provident Societies*), виданий за ініціативою християнських соціалістів. У ньому були розроблені принципи, які передбачали діяльність кас взаємодопомоги, що полегшували членам придбання продуктів харчування, одягу, палива, матеріалів та інструментів, виховання дітей, а також задоволення будь-яких інших економічних потреб (*frugal investment clause*). В 50-х рр. XIX ст. в Англії існували кооперативні товариства двох типів:

- засновані на законі про каси взаємодопомоги, 1846 р. (*Friendly societies*). Їх операції були обмежені колом членів каси з обмеженою відповідальністю своїх членів (*Limited*);
- у формі своєрідних акціонерних товариств, передбачених законом 1852 р., з більшою свободою у своїх операціях, але при цьому з відповідальністю членів усім своїм майном.

Наступним етапом кооперативного законодавства в Англії було прийняття у 1862 р. закону про компанії, яким було передбачено передбачав вже три види товариств:

- товариства з необмеженою відповідальністю (*companies with unlimited liability*);
- товариства з обмеженою відповідальністю (*companies limited by shares*);
- товариства, учасники яких понад первинних паїв відповідають ще визначеними додатковими внесками (*companies limited by guarantee*).

Таким чином, кооперативна асоціація могла обрати будь-яку форму організації та спосіб реєстрації і набуття прав юридичної особи.

Пізніше, з 1893 р. уряд забезпечив тверду законодавчу базу для кооперативів. Основним у даний час був закон «*Industrial and Provident Societies Act*».

Перший кооперативний закон у колишній Німецькій Імперії був прийнятий 1 травня 1889 р. Він сприяв економічному злиттю, застосовуючи спільну діяльність. Закон 1889 р., хоча й з деякими поправками, але має силу і

сьогодні. Цей федеральний закон залишається важливою складовою німецького законодавства і є своєрідним символом далекоглядності, закладеної батьками перших кооперативних організацій.

Серед інших важливих законів, що суттєво впливали на розвиток кооперативного руху, необхідно згадати закон Пруссії 1867 р., розроблений відповідно до ідей Шульце Деліча. Цей закон був проголошений Федеральним законом Північної Німеччини у 1868 р., а пізніше у 1871 р. – Імперським законом, на основі якого діяли кредитні та споживчі кооперативи. Це дозволило професору Мюнкнеру розглядати даний законодавчий акт як «перший органічний закон», спеціально присвячений регулюванню діяльності кооперативів.

Також слід відзначити, що нова редакція німецького кооперативного закону, який був прийнятий у 1892 р., продовжував діяти у ФРН, але у НДР він був відмінений у 1950 р., і до об'єднання Німеччини діяльність кооперативних організацій регулювалась тільки їхніми статутами [3].

Більшість із сучасних кооперативних організацій Німеччини діють на ринку як звичайні комерційні компанії. Вони лише формально підпорядковуються кооперативному закону і підлягають загальним нормам оподаткування. Винятком є сільськогосподарські, лісозаготівельні та маркетингові кооперативи. Вони звільнені від корпоративних і торгових податків, тому що вони діють винятково у межах членства.

Кооперативне законодавство Франції було започатковане у 1867 р. «Закон про акціонерні товариства» містив окремий розділ, присвячений кооперативам, які розглядалися як товариства з змінним капіталом. Пізніше були прийняті окремі закони, які стосувались кооперативів різних видів. За період з 1880 до 1920 рр. у Франції були ретельно розроблені специфічні положення щодо окремих видів кооперативних товариств, зокрема, виробничих, кредитних, споживчих і сільськогосподарських. Ці положення визначили завдання, поле членства та деякі інші принципи французьких кооперативних організацій. Пізніше, у 1947 р., був прийнятий закон, що забез-

печував загальні визначення і, разом з тим, вносив головні принципи і загальні правила для різних видів кооперативних організацій. У 1992 р. уряд Франції прийняв закон щодо модернізації кооперативних організацій, який включав у себе ряд заходів не обов'язкового характеру, спрямованих на посилення фондів кооперативів, запобігання труднощів і створення сприятливих умов для їх розвитку.

Сьогодні діяльність французьких кооперативів регулюється загальними законами.

В Італії перший споживчий кооператив був створений у 1854 р. Невдовзі після цього, у 1886 р. була створена національна асоціація – Legacoop, Lega delle Cooperative (Італійська кооперативна ліга, яка пізніше отримала назву «Federazione Nazionale delle Cooperative»). У 1919 році всередині Ліги стався розпад між її членами і була створена інша асоціація Confcooperative, Confederazione Cooperative Italiane (Конфедерація італійських кооперативів).

Наприкінці другої світової війни відбулося відродження італійського кооперативного руху. Зміни в законодавстві були спрямовані на сприяння розвитку кооперативних організацій. Зокрема, у статті 45 нової конституції, прийнятої у 1947 р. зазначається, що республіка визнає соціальну функцію кооперативу як форму взаємної допомоги, позбавленої будь-якої приватної спекулятивної мети. Закон допомагає і підтримує розширення кооперації [1]. У тому ж 1947 р. був прийнятий загальний закон щодо кооперативів Basevi Law, який регулював їхню діяльність.

Взагалі в Італії кооперативи керуються з різними законами, які визначають їхній характер. Ці специфічні особливості визнаються відповідно до конституцією (соціальна роль співробітництва), в національних і регіональних законах про кооперативи 1947, 1971, 1977 та 1985 рр.

Португалія була другою країною в Європі, яка визнала важливість кооперативів. У 1867 р. Андраде Корво розробив і передав до парламенту закон «Lei Basilar» щодо діяльності кооперативних організацій. Перше товариство ремісників Sociedade Artistas Lisbonenses було створено у 1838 р. До 1840 р. було ство-

рено ще декілька товариств взаємодопомоги. Впродовж останніх років XIX ст. кооперативний рух у Португалії продовжував процвітати.

Від дня створення першої республіки (1910–1926) кооперативні організації мали політичну підтримку, яка заохочувала розширення цього сектора економіки, особливо споживчих кооперативів, чиї цілі включали контроль цін, покращення якості продукції, таким чином кидаючи виклик чорному ринку. У 1926 р. у Португалії існувало 336 кооперативних організацій.

Після утворення Нової Держави (1926–1974) у Португалії змінюється законодавство, яке мало сильний політичний підтекст щодо діяльності кооперативних організацій.

Більшість кооперативів були пов'язані з робітничим рухом: розглядались як потенційне місце розповсюдження дисидентських ідей, що могли становити загрозу режиму. Першою ознакою ворожого ставлення диктатури по відношенню до кооперативів став Декрет («Decree-Law»), прийнятий 1933 р., згідно з яким витрати кооперативів, що не стосуються роботи у межах членства цього кооперативу, було виключено з числа звільнених від податків.

Після другої світової війни кооперативний рух намагався себе реабілітувати за допомогою видання Кооперативного Бюлетеню («Boletim Cooperativo») у 1951 р. і організацію загального конгресу у 1956 р.

Законодавство Португалії, що було прийняте у 1976 р. засноване на визнанні державою важливості та значимості кооперативів. Додатково було прийняте законодавство, яке гарантувало широке коло пільг для кооперативного сектора, особливо щодо оподаткування прибутку.

9 жовтня 1980 р. був опублікований Кооперативний Кодекс («Codigo Cooperativo»). Він регулював усі аспекти кооперативного сектора, але зазнав деяких змін і був замінений законом, прийнятим 7 вересня 1996 р., який також змінювався багато разів. [4].

В Іспанії у 1887 р. була опублікована перша законна норма «Associations' Law», у якій згадувались кооперативи, посилаючись на кооперативи виробництва і споживання. В

аграрному секторі вплив католицької церкви мав вирішальне значення. Фактично з католицьких аграрних синдикатів розпочав свій розвиток аграрний кооперативізм, заохочуючи створення селянських банків (*Cajas Rurales*), а також об'єднань і федерацій кооперативів. Між 1906 та 1933 рр. в Іспанії діяло більше ніж 9 тис. сільськогосподарських синдикатів, хоча їхня діяльність тривала недовго.

Як наслідок громадянської війни 1936–1939 рр. кількість кооперативних організацій та їх членів скоротилась більше як на 50 % по відношенню з 1924 р.

Внесення перших законодавчих змін і визнання кооперативів як діяльних підприємств відповідно до загального закону кооперативів 1974 р. («*Ley General de Cooperativas*»), стало можливим лише з приходом в Іспанію демократії.

У статті 129.2 Конституції Іспанії 1978 р. проголошено, що суспільні сили сприятимуть різним формам участі у підприємствах і доступу робітників до засобів виробництва, підтримуючи кооперативні товариства [4].

Сучасне кооперативне законодавство Іспанії розглядає кооператив як асоціативне товариство, що володіє правами юридичної особи і власною юридичною природою. Кооператив розглядається як інструмент для досягнення його членами своїх економічних цілей. Кооперативні організації Іспанії у своїй діяльності керуються конституцією 1978 р. і загальнокооперативним законом 1987 р. Вони ж регулюють і взаємодію з центральними, регіональними та місцевими органами влади. Закон, прийнятий у 1990 р., визначив нові положення щодо пільгового податкового режиму для кооперативних організацій, враховуючи важливість їхніх соціальних функцій.

Із Закону Іспанії, прийнятого 16 липня 1999 р. випливає, що кооператив являє собою особливий вид асоційованого товариства, створений на добровільній основі в складі трьох та більше осіб з можливістю вступу до нього нових членів з мінімальним змінним капіталом, які офіційно зареєстрували свої засновницькі документи, з метою задоволення загальних соціально-економічних потреб та інтересів, пов'язаних із здійсненням коопера-

тивних принципів, сформульованих Міжнародним кооперативним альянсом. Економічна та правова доктрина визнає двояку природу кооперативу як товариства, і як підприємницької організації, який створюється для задоволення спільних і однорідних інтересів їх членів [3].

Слід зазначити, що прийняття кооперативних законів (законів про кооперацію) може бути прерогативою урядів, областей або автономних регіонів. Як правило, кооперативне законодавство – питання державне, але трапляються випадки, де закони щодо кооперативних організацій (особливо тих, які працюють у декількох державах) регулюються на федеральному рівні.

У деяких країнах, де закони про кооперативи є загальними, викладено тільки головні принципи. Як додаткові нормативно-правові акти затверджуються детальні правила та інструкції, іноді згадувані як декрети. Інші форми допоміжного законодавства забезпечуються через розпорядження, які видаються компетентними міністерствами. Такі правила, інструкції, декрети, розпорядження з'являються відповідно до законів, згідно з якими вони були розроблені.

У країнах Західної Європи кооперативні організації створені виключно завдяки приватній ініціативі населення на принципі самоуправління та самофінансування, на основі членства з обов'язковою особистою трудовою участю. Кооперативи стали економічно незалежними від уряду і працюють як компанії приватного сектора в ринковій економіці, так само як інші компанії малого та середнього бізнесу [2].

Особливої уваги заслуговує процес становлення і розвитку кооперативного законодавства країн Європейського Союзу та Європейської асоціації вільної торгівлі. Виникнення і розвиток кооперативів у цих країнах спочатку спиралось не на спеціальне, а на загальне законодавство того суспільства, в рамках якого вони з'являлись. Пізніше в різних країнах кооперативи отримали легальне визнання спеціального законодавства, яке забезпечило інтереси як самих кооперативів, так і суспільства у цілому.

Залежно від того, в який момент кооперативний рух став регулюватись окремим кооперативним законодавством, виділяють дві групи країн:

- країни, в яких кооперативний рух виник до прийняття спеціальних законів про кооперативи;
- країни, що знаходились у тих самих умовах, у яких не була проведена кодифікація кооперативного законодавства, однак були прийняті законодавчі акти про окремі види кооперативів, або законодавчі акти про кооперативи в окремих суб'єктах федерації або конфедерації.

Кооперативне законодавство повинно відповідати соціально-економічним умовам держави, особливо з перехідною економікою при входженні в ринкові відносини. У Рекомендаціях Міжнародного кооперативного альянсу 1992 р. «Про сприяння розвитку кооперативів» увага приділяється тому, що в збалансованому суспільстві повинні співіснувати сильний державний і приватний сектори, а також сильні кооперативи, товариства взаємодопомоги, неурядові організації. Саме в цьому контексті уряди повинні формувати політику та визначати правові рамки, які відповідали б характеру та функціям кооперативів.

Підбиваючи загальний підсумок щодо викладеної вище інформації, слід зазначити, що кооперативне законодавство у провідних країнах Західної Європи було офіційно прийняте пізніше, ніж були створені перші кооперативні організації. Тому не випадково, що деякі з перших кооперативів існували недовго і швидко припиняли свою діяльність. Адже діяльність будь-якої організації чи підприємства не може ефективно здійснюватись без належної законодавчої бази. Проаналізувавши західноєв-

ропейське законодавство, слід зазначити, що кооперативні організації будь-якого виду повинні бути пристосовані до ринкових умов, конкурентного середовища, але при цьому не втрачати своїх основних принципів: демократичності, добровільності та захисту своїх членів. Особливо важливо це і для України, яка переживає сьогодні складний період становлення ринкових відносин. Тому Україна повинна скористатися досвідом західноєвропейських країн щодо законодавства кооперативних організацій, щоб уникнути помилок і створити відповідну законодавчу базу яка б відповідала економічним умовам і розвитку країни, підтримувала б і заохочувала розвиток кооперативного сектора економіки.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція Італії 1947 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.italyproject.ru/official\\_constitution1.htm](http://www.italyproject.ru/official_constitution1.htm). – Назва з титулу екрана.
2. Status and role of cooperatives in the light of new economic and social trends [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.copacgva.org/publikations/un/a5457e.pdf>. – Назва з титулу екрана.
3. Быстров Г. Е. Совершенствование кооперативного законодательства: международный опыт [Електронний ресурс] / Г. Е. Быстров. – Режим доступу : [http://ms-solutions.ru/index.php?option=com\\_content&view=article&id=764:2010-05...](http://ms-solutions.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=764:2010-05...) – Назва з титулу екрана.
4. Cooperativism in Portugal and Spain from the Dictatorships to European Integration, 1940–2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.um.es/ixcongresoaehe/pdfB11/cooperativisim.pdf>. – Назва з титулу екрана.